The background of the slide is a grayscale image. On the left side, there are several stacks of papers or documents, some slightly overlapping. On the right side, there is a close-up of a round analog clock face with numbers from 1 to 12. The clock hands are visible, and the overall image has a soft, slightly blurred quality.

Úvod do environmentalistiky

od přírody k člověku (a zpět?)

Ekologie a environmentalistika

- etymologie pojmů
- ekologie
 - pojmová inflace slova
 - slovo vnímáno s vědomím možného zneužití (ekolabeling, „ekologie“ motoru, ekostavby etc.)
 - chybně definována (leč široce zaužívána) jako nauka o životním prostředí
 - námitky ekologů – biologů (biologické konotace)
- environmentalistika
 - anglismus
 - „na zakázku“ vzniklé slovo → potřeba pojmu, který by označoval vědu, jež by se nestranně zabývala otázkami vztahu člověka a prostředí

Historie environmentalistiky I.

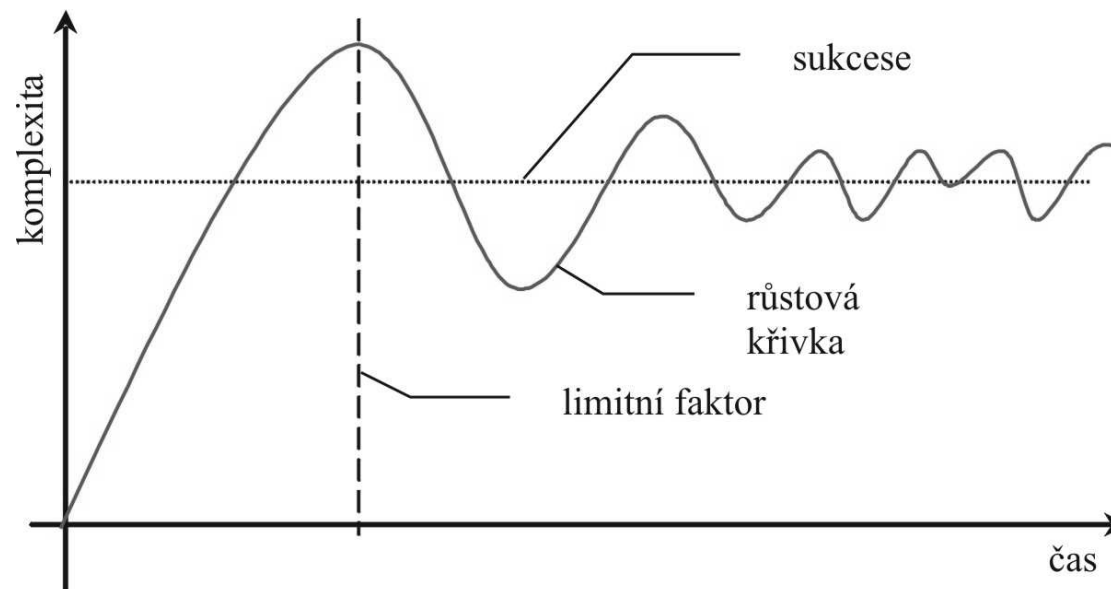
- (...u plného vědomí hříchu anachronismu ... ☺)
- polovina 18. – začátek 19. století
 - doba velmi sekularizovaná
 - deklarovaný ateismus podmínkou vědeckosti
 - ekologie pomocnou disciplínou evoluční biologie
 - ochrana přírody (dále OP) náplní **okrašlovacích spolků (OS)**
 - motivace OS vycházela
 1. z romantismu
 2. z lásky ke starým věcem
 - motivem bylo bránit *staré, slabé a ohrožené*
 - Rachel Carson *Silent spring*

Historie environmentalistiky II.

- 20. – 30. léta 19. stol.
 - OP se začíná opírat o vědu, na kterou společnost „víc slyší“ → nejvíc se hodila ekologie, protože se zabývala vztahem organismů a prostředí a organismem je též člověk
 - ekologie dostává politický nádech
- ... tím došlo ke značnému otřesu
 1. začala se vytrácet vědecká neutralita → (koloběh živin, tok energie etc.) → vznik **ekologické etiky**
 - Storch: „*Mohu dát své poznatky do služeb právě tak pokusům o výstavbu umělé biosféry jako environmentalistům.*“
 2. ekologie vpracovala do svého hájemství **prvky**, které osvícenci druhé půli 19. stol. **tvrdě vymítali** (transpersonální, spirituální etc.)
 3. ekologie je ohrožena jako specializovaný obor a mění se v **průřezovou disciplínu** (biologie, geografie, sociologie, filosofie antropologie etc.)

Přírodní limitace

- v přírodních ekosystémech (dále ES) je autoregulace závislá na:
 - množství druhů v ES
 - míře celkové stability (sukcesním stádiu etc.)
- pozitivní/negativní zpětná vazba
- křivka stability ES má jistý vrchol, který příroda sleduje, leč člověk neustále zvedá

Kulturní autolimitace

- autolimitace je schopnost regulovat růst populace zevnitř
- pokles porodnosti v rozvinutých zemích a v rozvojových tam, kde HDP dosáhne 1 tis. USD/os.
- ekologicky příznivé změny životního stylu založené na ekologické gramotnosti
 - změna ekonomiky a dynamiky spotřeby (uvědomělá skromnost)
- snížení prostorové mobility (počítače?)
- Je do genomu člověka vbudována autolimitace?
 - pokud ANO → „příroda to zařídí“ (vnitrodruhová agrese, civilizační choroby, vzdělání etc.)
 - pokud NE → je třeba ji „vytlouct“ z kultury

Příroda vs. zemědělství?

- většina ekologů hledá kořen problému již v neolitu
 - (alespoň Ti, kteří vědí co to je a leckdy i ti, kteří to nevědí)
 - neolit – zhruba 5500 – 4000 B.C.
- člověk začal zemědělsky hospodařit a zjednodušovat diverzitu daného zonálního ES
 - objevila se dynamika ... obhospodařovaných ↔ neobhospodařovaných ploch (postupně pohlcovaných sukcesí, které se střídaly podle toho, jak je člověk kolonizoval a znovu opouštěl)
 - zemědělství je snaha udržet ES ve stádiu **blokové sukcese**
 - první snahy o pěstování monokultur a „šlechtění“
 - přibývalo rostlinných druhů
 - objevil se ekotonální efekt
 - ubývalo velkých obratlovců

Příroda vs. zemědělství?

(pokračování)

- z počátku se moc nedařilo:
 - obhospodařovaná území byla malá
 - k eliminaci nežádoucích vlivů chyběly technologie
 - dynamika polí a lad (viz výše)
 - rybnikaření a introdukce obohacovaly ES
- zajímavý efekt válek a hladomorů
 - (30tiletá válka, středověké hladomory, II.SV...)
 - okamžitá sukcese a vyrovnávání „ztrát“ na zonálním ES

Příroda vs. zemědělství?

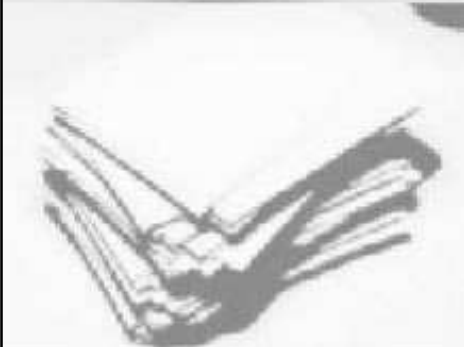
... sekundární homeostáza (SE)

- SE ekol. nezamýšlený efekt → za přispění dodatekové energie v podobě lidské a zvířecí práce vzniká sice AgES, ale dlohodobě udržitelný (CHKO Bílé Karpaty)
- 50. léta 20. stol. → **zelená revoluce** → likvidace ES ve stádiu sekundární sukcese
- finále → čisté, velkoplošné monokultury
 - nutné nepřiměřené dotace dodatekové energie (15:1J)
 - latentně: znečišťování podzemních vod a snížení estetické kvality a funkce krajiny
- nová zelená revoluce?
 - GMO (*Genetic modified organism*)
 - biocidy → Monsanto → osivo+Round up
 - agrární tyranie v zemích třetího světa
 - koka, káva, bavlna ...

Příroda vs. zemědělství?

... terciární homeostáza?

- pojem prof. Hany Librové
- nový druh homest. založený na kompromisu mezi sekundární homest. a zemědělstvím
- ryze **sociální výtvar** → nepřetlačují se tupé síly, ale člověk *vědomě* nastoluje stav jakési stability
- je záležitostí spíše „informovaných měšťáků“ a agronomů, než sedláků
 - typicky: sedlák → útěk do města za vzděláním → dobrovolný návrat k zemědělství
- změna v etickém postoji
 - odklon od snahy udržet monokulturu
 - vpuštění „doprovodných rostlin“ → spolupráce s pleveľy
- **Problémy:**
 - není dostatek informací
 - setrvačnost v lidských postojích

Otázka ontologická

- ONTOS – řec. *být* či *bytí*
- odvozeně – nauka/otázka po *povaze bytí*
 - slovo smysl jak mu dnes rozumíme se objevuje až na začátku 18. století

4 tváře antropocentrismu

■ ONTOLOGICKÝ

- člověk je myšlen jako špička vývoje, vrchol evoluce

■ GNOSEOLOGICKÝ

- v posledku vše posuzujeme z pozice člověka, právě tak jako každý druh organismu „vidí“ svět z té své pozice

■ HODNOTOVÝ

- příroda je tu pro člověka, ale zároveň ji potřebujeme pro nejistou budoucnost a jako potenciální zdroj poznání

■ MRAVNÍ

- člověk je patrně jediný tvor, kterému byla dána zodpovědnost jako bytostně lidská vlastnost, jež musí též respektovat a pečovat o ni
- „... a když je někdo jedinej, kdo něco může udělat, Václave, tak musí ...“

Evoluční teorie (ET)

- pro fundament environmentalistiky jedna z nejdůležitějších kapitol
- ontologicky zakotvuje a legitimizuje smysluplnost environmentálních názorů a snah → zdůvodňuje, jestli a proč to vlastně má cenu
- osobní názor každého člověka na ET je strůjcem jeho postojů k přírodě a hodnotových orientací

Má člověk svobodnou vůli nebo je ve vleku nějakého druhu osudovosti? (predestinace, karmy, hvězd, pantheonu, přírodních sil či genů)

- evoluční teorie jsou často úzce spjaty s typem společnosti, ve které její autor žil
 - viz skripta – dodatek „*O novověké vědě evropské*“

Lamarckismus

- Jean Babtiste Lamarck (1744 – 1829)
 - **dílo:** *Zoologická filosofie*
 - **teze:**
 - organismus má schopnost/tendenci k sebezdokonalení
 - org. je ovlivněn prostředím
 - potřeba vyrovnat se se změnami prostředí vede k nutnosti změny orgánů → používané se rozvinou, nepoužívané zaniknou
 - změny, ke kterým došlo v průběhu života jedince se dědí → **dědičnost získaných vlastností**
 - jestliže následující generace žijí podobným způsobem, změny stále probíhají, čímž postupně vzniká nový druh
 - základní jednotkou evoluce je **jedinec**
 - krtkovi v G_6 zakrní oči, labuti vyrostou krk
 - ve své době byl přijat chladně → frčel kreacionista G. Couvier (autor srovnávací anatomie), který věřil v neměnnost Bohem stvořených principů tělních struktur a v revoluční vliv potop

Darwinismus

- Charles Darwin (1809 – 1882)
 - **hlavní dílo:** *O původu druhů*
 - **teze:**
 - každý organismus produkuje obrovské množství potomstva ale ne všichni jsou stejně disponováni pro rozmnožování a získání potravy → **vnitrodruhová variabilita**
 - **Teorie přírodního výběru**
 - zvýhodnění jsou ti jedinci, kteří jsou lépe adaptováni, ti přežijí a jsou tudíž svoji vrozenou schopností uschopnění lépe předat dál
 - dědí se **adaptace**, která je vrozená, nikoli získaná během života
 - jednotkou evoluce je populace
 - **jeho teorie je dobrým filosofickým zdůvodněním vlády nejsilnějšího jedince a ideologickým základem volného trhu a ekonomického liberalismu**

Neodarwinismus

- tzv. *nová syntéza*
- „kříženec“ Darwina s Mendelem
 - Darwin si nedokázal poradit s tím, *jak* se vlastnosti dědí (Mendela měl sice v knihovně, ale nikdy ho neotevřel)
- vnitrodruhová variabilita vznikla mutací a rekombinací genů
- **Fitness** (zdatnost) je zákl. pojem → rozhoduje počet potomků, kteří se dožijí pohlavní dospělosti
- s nadšením přijat mechanisty i pozitivisty
- v posledku je evoluce pouze změnou na genetické úrovni
- veškeré změny na genové úrovni jsou **náhodné** → evoluce **nemá žádný směr či cíl**
- současná podoba přírody je pouze výslednicí vztahu geneticky determinovaných vlastností a podmínek vnějšího prostředí

Neodarwinismus

pokračování ...

■ autoři:

- Richard Dawkins: *Sobecký gen*
 - geny jsou jednotkami výběru
 - živá bytost (i člověk) je pouze „škatule ve které běhají molekulární replikátory“
 - i mozek je pouze součástí stroje na přežití, který si vytvořil „sobecký gen“ k tomu, aby se co nejvíce rozšířil do populace
- Oscar E. Wilson: *Rozmanitost života (viz. literatura)*
 - Pulicerova cena za literaturu
 - populární publikace přibližující neodarwinismus
- Zrzavý, Storch, Mihulka: *Jak se dělá evoluce*
 - „nejčerstvější“ publikace nejvýznamnějších českých autorů
 - v současnosti považována za nejlepší u nás

Neodarwinismus

slabiny ...

- v současnosti je neodarwinismus mainstreamem v biologii a hlavním interpretačním schématem, kterým je vysvětlována evoluce a veškerý život na Zemi vůbec

■ slabiny:

- vysvětlení altruismu
 - reciprolý - vzájemný
 - nepotický – příbozenský
 - čistý
- vysvětlení některých jevových vlastností organismů tam, kde:
 - jen sotva slouží k adaptaci (tvary listů i celých rostlin)
 - naopak nositele znevýhodňují (zdobné prvky u ptáků a hmyzu)
 - chybí adresát (tvarově bohatý svět některých mikroorganismů, zdobné ornamenty na schránkách měkkýšů)
 - gradualismus (skokový vývoj)
 - emergence (náhlé vynoření se nových orgánů či vlastností)
- **Co je gen?**

Alternativní biologické teorie

■ Vitalismus

- pokus o protiváhu k předchozímu
- postaven na představě, že živé bytosti v sobě nesou zvláštní životní sílu (*Vis Vitalis*), která je formativním činitelem života i vývoje
- → Ósacká skupina
 - (dost to připomíná Aristotelovo pojetí ENTELECHEIA, tedy „zacílenosti“, kterouž A. chápal jako příčinu i cíl vývoje každého organismu)
- Hans Driesch (1861 – 1941)
 - zabýval se regenerací v živém světě
 - Jak to přijde, že když rozpůlím ploštěnku, dorostou oba kusy v plnocenného jedince? (dokazoval na blastomerách ježovek)

Alternativní biologické teorie

pokračování

■ autoři:

- *Barbara Mc Clintock*
 - dokázala dědičnost geneticky nepodmíněných vlastností (na kresbách na zrnech kukuřice) → Nobelova cena za biologii 1983
- Adolf Portmann
 - zabýval se biologickou estetikou
 - pokoušel se dokázat, že živým bytostem nejde o boj o život, ale o sebevýraz a seberepresentaci na úrovni jedince i druhu, která se projevuje v tzv. *vlastním jevu*
- Stuart Kauffman
 - teorie autoorganizace systémů, které vstupují a vystupují do rozehrané hry a pro které počáteční podmínky nejsou důležité
- Lyn Margulisová
 - teorie endosymbiózy
 - tvrdila, že přežijí nikoli druhy, které zvítězí ale ty, které se naučí spolupracovat

Alternativní biologické teorie

Teorie morfické resonance

■ **Rupert Sheldrake** (autor teorie morfické resonance)

- vytvořil koncepci morfogenetických polí (neviditelných oblastí vlivu, podobných fyzikálním polím)
- týkají se živých i neživých systémů
- morfogenetická pole přitahují vyvíjející se systémy k jejich konečným podobám nebo representacím v nich obsaženým
- jsou jakýmsi druhem kolektivní paměti
- čím častěji je vzor opakován, tím je pravděpodobnější, že bude opět následován; pole jsou prostředky, kterými se zvyklosti druhu vytvářejí, udržují a dědí
 - odkud zná nově syntetizovaná látka typ mřížky, do které má krystalizovat?
 - odkud ví organismy, jaký tvar mají zaujmout, když to „nemají v genech“?
 - morfogenetická pole vznikají, zanikají a „učí se“
 - jak to, že se určité myšlenky či řešení objeví vždy najednou na několika místech?

Kreacionistické teorie

- George Cuvier (1769 – 1832)
 - jeden z prvních autorů, který hovořil o vzniku nových druhů, veškeré živočichy rozdělval do pěti skupin podle „organizačního plánu“ jejich těl, který však považoval za stvořené a stálé od počátku světa
- kreacionismu je obecně vlastní, že přiřkává nějakému aspektu světa nutnost inteligentního zásahu zvenčí
 - hodinář je nezbytným vysvětlením hodinek nalezených na cestě
 - problém s argumentací často položenou na mechanomorfních metaforách

Kreacionistické teorie

- Vědecký kreacionismus (Inteligentní design)
 - značně rozšířen v americké společnosti (podle některých zdrojů se k němu hlásí až 40% USA)
 - kreacionismus „tvrdého jádra“
 - vychází z doslovného čtení bible a věří v sedmidenní stvořitelský týden a ve stáří Země pár tisíc let)
 - Inteligentní design
 - připouští evoluci, miliardové stáří planety, staví se však skepticky k možnosti vzniku nového a k možnosti spontánního vzniku druhů i živých organismů, což dokládá jejich složitostí (zejména pak složitostí některých velmi komplikovaných orgánů jako komorové oko, bakteriální bičík, biochemickou kaskádu srážení krve)
 - descendenční ontologická teorie → pokud vymře druh, nikdy se nemůže objevit další → trvalá ztráta

Deistická evoluce

- představa, že Bůh vložil(a) část své osobnosti do stvořeného díla, kterému pak ovšem náleží subjektivita a nikoli objektivita
- stvořitel nebazíroval na každém detailu, ale na podstatě, která se vyvíjí
- v důsledcích vede k „drobným problémům“ s *teodiceou* (obhajobou spravedlnosti Boží)
- Erich Fromm: *Budeme jako bohové?*
 - v díle se zabývá analýzou stvoření člověka v Genesis
 - důkaz odlišnosti člověka od ostatního stvoření spatřuje Fromm v pasáži, kdy Bůh po stvoření člověka neřekne „*je to dobré*“ (jako ve všech předchozích případech), což je podle něj důkaz, že je stvořil jako otevřenou, vyvíjející se bytost

Ostatní alternativní teorie

- transpersonální psychologové:
 - Robert Jungk
 - Stanislav Grof – autor metody holotropního dýchání

- fyzikové:
 - prohlásil, že evoluci nemusejí podléhat jen druhy, ale také přírodní zákony
 - Fritjof Capra: *Tao fyziky, Tkáň života*
 - vnesl do spojitosti současné fyzikální teorie s východními filosofickými systémy a náboženstvími
 - James Lovelock: Teorie Gaia
 - David Bohme: Implikátní a explikátní řád

Teorie Gaia

- James Lovelock – fyzik atmosféry
- Gaia byla bohyně Země, plodnosti a smrti
- země je viděna jako supersystém, jeden obrovský živý organismus, ale obrácenou optikou → **organismy vytvářejí prostředí života, nikoli naopak**
 - tím, že organismus upravuje své prostředí vhodně pro sebe, upravuje jej i pro jiné, neboť životní podmínky všech organismů jsou si blízké → kromě člověka, který tak činí na úkor okolí
- co vidí člověk jako vnější prostředí je vlastně vnitřním prostředím Gai
- člověk je v tomto prostředí cosi na způsob nervové tkáně planety, která se v naší době úspěšně rozrůstá a vyvíjí → odpůrci však tvrdí, že shoubně bují

Explicítní a implikátní řád

- autorem fyzik David Bohme
- pokoušel se nalézt výklad světa, řízeného ideou nedělitelného úhrnného přírodního procesu
- proti mechanickému postavil *implikátní* (stočený, svinutý) řád
- zjevná skutečnost je projevem tohoto řádu a nazývá se explicítní
- dynamickými procesy jsou *enfolding a unfolding* (rozvinutí a svinutí)
- *Příklady:*
 - televizní signál
 - ryba v akváriu
 - souosé válce a kapka tekutiny
 - rozvíjení plátna

Antropologický pohled

- Jsou environmentální problémy zakotveny antropologicky?
 - ... tedy vlastnostmi člověka, které jsou mu konstantně geneticky, transkulturně, transhistoricky dány?
 - Pokud ano, pak „...jak si nás příroda udělala, tak s ní dnes nakládáme.“
- Jsou environmentální problémy zakotveny v přirozenosti člověka jakožto biologického druhu nebo je to kulturní záležitostí?
- riskantní je vydělení člověka z přírody, ale také kombinace „zvířecích pudů“ a lidských vlastností
 - např. věda a technika jsou výplody lidského intelektu, který je však není s to spolehlivě kontrolovat

Rychlost přírodní vs. kulturní evoluce a schopnost adaptace

- Paul D. Maclean: **Koncept trojjediného mozku a chování**
 - mozek vznikl postupnou akumulací vrstev
 - základ tvoří **R – komplex** (tzv. *reptilid brain*)
 - uloženy stovky tisíc let staré, pudové a instinktivní reakce, neverbální komunikace, agrese, lov, páření
 - **Rhynencephalon**
 - vrstva obklopující předchozí
 - odpovídá za chuťové a čichové schopnosti, vyšší sexuální chování a paměť obecně
 - stará do 150 mil. let
 - **Neokortex**
 - umožňuje abstraktní chování a myšlení, manipulativní inteligenci
 - řádově desítky milionů let stará vrstva
 - jednotlivé části mohou pracovat jak vysoce komplexně, tak zcela odděleně

Paul D. Macline

pokračování

- mnoho prvků lidského chování pravděpodobně probíhá bez cenzury neokortexu, který slouží pouze k dodatečné racionalizaci projevů „nižších mozků“
 - př.: móda, touha po moci, davová psychóza, automobilismus, fandění etc.)
- **Intuitivní člověk**
 - chová se spíše intuitivně, než rozumově
 - 90% času ztrávil *Homo sapiens* životem v malých skupinách a v malém geografickém prostoru → v každodenním životě není s to uvažovat širší sociální souvislosti
 - bezohledné chování k lidem v odlehlých oblastech
 - neuvědomování si planetárních limitů (ekoproblémy)
 - slavný ekologický bonmot „*Mysli globálně, jednej lokálně*“ je důkazem nepochopení antropol. limitů

Problém vnímání času a světa

- **C.G.Jung** (švýcarský psycholog) odhaduje, že rozhodování člověka je z 90% ponořeno do nevědomí
- každodenní rozhodování se řídí krátkým časovým horizontem
 - zkušenosti jsou usazovány nerovnoměrně
 - starší a neutrální obsahy jsou rychleji ztráceny
 - emotivně podbarvené, nabitě obsahy jsou trvalejší
 - individuální percepce způsobuje, že vzpomínky jsou nerepresentativní
- **Bernard Verbeck**
 - mozek má sklon vytvářet si „růžové brýle“, což je selekční výhoda → optimismus, velká očekávání, iluze o budoucnosti podněcují aktivitu a ženou dopředu
 - v příkrém rozporu s *principem předběžné opatrnosti*

Problém vnímání času a světa

pokračování

- intuitivní člověk velmi neochotně přijímá informace, které po něm žádají změnu chování, které si však není schopen smyslově ověřit
 - lidé se běžně orientují v horizontech měsíců, u závažnějších rozhodnutí max. v řádu několika let
 - např. varování s 15letým předstihem před možnou rakovinou plic zapříčiněnou kouřením je prakticky neúčinné
 - když došlo k havárii v Černobylu, Rakušané – byť varováni – téměř nezareagovali → nebylo nic vidět
 - v komplikovaných situacích lidé myslí krátkým, lineárním způsobem, který neustále extrapolují
 - v dlouhém řetězci příčin a důsledků nejsou schopni dojít daleko ... především též z lenosti (stavba vysokých komínů, dálničních obchvatů)

Kognitivní disonance

- neboli *poznávací nesoulad*
- spor mezi přijímaným faktem a adekvátností reakce
- „*Kázat vodu a pít víno.*“
- psychicky negativně nabitý obsah, který se na individuuum dožaduje změny

■ opakem kognitivní konzonance

- je jí možno dosáhnout:
 - změnou chování (racionální cesta)
 - vytěsněním informací (primitivní reakce) → tvářím se, že problém neexistuje, byť je evidentní
- pokud jí lze dosáhnout bez významnějších ztrát, jsou lidé svolní (např. třídění odpad) → auto je však touto cestou neprosto nezlomné

■ Kauzální terapie → založena na předpokladu odstranění problému nalezením jeho příčin

Otázka lidské transgrese

■ Specificky lidské schopnosti:

- sebepoznání
- odpovědnost
- schopnost odlišit dobro a zlo
- schopnost uvědomění smrti
- schopnost sama sebe zničit vlastní vůlí v situaci bez přímého ohrožení života

Transgrese

- lat. *přesah*
- člověk je charakteristický potřebou přesáhnout své bytí
- jako jediná bytost není spokojen s tím, co je
- dosažení cíle není naplňující, ale stimulující k další cestě – tzv. *beyond* činnosti
- opakem je reprodukce: není důležité *jak*, ale *že*

■ druhy transgrese

- **k předmětům** – lepší auto, PC, CD ...
 - jeden z hlavních zdrojů ekol. problémů
 - touha po věcech je skrytou neofilii či touhou po touze
- **k lidem** – altruismus, služba bližním, ale i tendence k ovládnutí
- **k sobě** – sebeobjevování, sebeuskutečňování, egotické projevy (narcismus)
- **k symbolům** – umění (dílo přestává umělce bavit v momentě dokončení), k Bohu (spirituální, duchovní...)

Transgrese

pokračování

- zdroj naděje i hrozba
- lze nahradit transgresi k věcem transgresí k symbolům?
- typickou transgresí je sklon člověka **pracovat**
 - **A. Schütze:** „*Práce ruinuje svět!*“
 - fyzik, který svou tezi dokládá na termodynamických zákonech
 - práce předpodstatňuje přírodu na užitečné výrobky (zejména ta vysoce automatizovaná, chemizovaná etc.)
→ zdroj sporu mezi ekology a techniky

„Existenciální beznaděje ..?“

- Proč litovat přírodu?
- Proč mít starost o lhostejný stroj?
- Proč se o něco snažit, když jsme antropologicky „podvázáni“?
- Kde se v člověku bere pocit, že je něco špatně?
- Příklady sporu na úrovni ekosystému:
 - spor o stabilitu
 - spor o biodiverzitu
 - spor o chráněné druhy
 - spor o vymírání

Závěrem ...

„V dobách prvních veřejných pitev se prý těla obstarávala od kata, který vybraného odsouzence šetrně utopil. Stalo se prý, že při jedné takové pitvě se příliš šetrně nedoutopený odsouzenec probudil a otevřel oči. Na náměstí vypuklo všeobecné zděšení. Tato hrůzná scéna je Novalisovi příměrem: my pitváme nejen odsouzence, ale téměř vše na světě. Pitváme svět, který jsme utopili tak šetrně, aby si toho nikdo nevšimnul. Jaká hrůza, až se ten špatně utopený svět probudí; co budeme číst z jeho tváře? A jaká to hrůza, pokud je ten svět utopený dobře!“

Z. Kratochvíl

- V případě našeho vztahu k přírodě ctíme pravidlo dobrých sousedských vztahů.